

XITOIY TILIDAGI NOMINALIZATSIYA HODISASI BORASIDA OLIMLARNING AYRIM MULOHAZALARI

Ochilova Hilola Husan qizi

SamDChTI “Yaqin sharq tillar” kafedrası katta o’qituvchisi

E-mail: hilolaochilova90@gmail.com

Tel: +998979077161

ANNOTATSIYA

Nominalizatsiya hodisasi xitoy tili grammatika tadqiqoti sohasida dolzarb masala hisoblanadi. Xitoy tili ilmida grammatika tadqiqotlarining dastlabki davridayoq til hodisasi bo’lgan xitoy tili nominalizatsiyasi ayrim grammatika bilan sho’g’illanuvchi olimlarining e’tiborini tortdi. O’tgan asrning 50 yillarida “Xitoy tilini o’qitishning vaqtinchalik grammatika tizimi” sub’ekt va ob’ekt o’rnida kelgan fe’l va sifatlarning “nominallashtirish” usulini ilgari surganidan beri xitoy tilini nominallashtirish bo’yicha bahslar to’xtagani yo’q. Tadqiqotlarda asosan uning strukturaviy turi, funksional tipi, tabiati jihatidan o’rganilgan, tahlil qilingan va muhokama qilingan. Hozirgacha ham ushbu masalada tushunishda katta tafovutlar mavjud. Nominallashtirish bo’yicha tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida ushbu maqola oldingi tadqiqotlardagi asosiy muammolarni ko’rsatadi va xitoy tili nominalizatsiyasining sabablari va qonuniyatlarini muhokama qilish orqali xitoy tili nominalizatsiyasi muammolarini yanada aniqlaydi.

Kalit so’zlar: *Nominalizatsiya, Shi Guangan, Pang Daosheng, Vang Veysyan, Chjan Bojiang, Yao Zhenwu, Xing Fuyi, morfologiya, transformatsiyasi, universallik.*

АННОТАЦИЯ

Феномен номинализации является горячей темой в области исследований китайской грамматики. Номинализация китайского языка, являющаяся языковым явлением раннего периода грамматических исследований в китайской лингвистике, привлекла внимание некоторых грамматиков. В 50-х годах прошлого столетия, с тех пор как «Временная грамматическая система преподавания китайского языка» предложила метод «номинализации» глаголов и прилагательных, заменяющих подлежащее и дополнение, разгорелась дискуссия о номинализации китайского языка. остановился. В исследованиях она главным образом изучается, анализируется и обсуждается с точки зрения ее структурного типа, функционального типа и природы. Даже сейчас существуют большие разногласия в понимании этого вопроса. На основе обобщения результатов исследований по номинализации, в этой статье указываются основные проблемы предыдущих исследований и дополнительно

проясняются проблемы китайской номинализации путем обсуждения причин и закономерностей китайской номинализации.

Ключевые слова: номинализация, Ши Гуанган, Пан Даошэн, Ван Вэйсянь, Чжан Боцзян, Яо Чжэньбу, Син Фуи, морфология, трансформация, универсальность.

ABSTRACT

The phenomenon of nominalization is a hot topic in the field of Chinese grammar research. Nominalization of Chinese, which is a linguistic phenomenon in the early period of grammatical research in Chinese linguistics, has attracted the attention of some grammarians. In the 50s of the last century, since the "Temporary Grammar System of Teaching Chinese" proposed a method of "nominalization" of verbs and adjectives replacing the subject and object, a debate about the nominalization of the Chinese language flared up. has stopped. In research, it is mainly studied, analyzed and discussed in terms of its structural type, functional type and nature. Even now there is great disagreement in understanding this issue. Based on summarizing the research results on nominalization, this article identifies the main problems of previous studies and further clarifies the problems of Chinese nominalization by discussing the causes and patterns of Chinese nominalization.

Keywords: nominalization, Shi Guangang, Pan Daosheng, Wang Weixian, Zhang Bojian, Yao Zhenwu, Xing Fui, morphology, transformation, universality.

KIRISH

Xitoy tilini o'rganuvchi talabalar orasida ko'pincha «我的没完成作业» “meniki uy vazifani tugatmadi”, “我学习在大学” “Men o'qiyman unversitetda” kabi xato jumalarni tuzishini kuzatamiz. Bu o'zbek tilidagi fe'l nominalizatsiyasining noto'g'ri qo'llanilishi bilan bog'liq. Ko'rinib turibdiki, o'zbek va xitoy tillarida fe'l nominalizatsiyasidagi farq o'zbek talabalari uchun xitoy tilini o'rganishda ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqardi.

Fe'llarning nominalizatsiyasi atamasi 1960 yilda 史振晔 Shi Zhenye tomonidan nashr etilgan "Xitoy fe'llari va sifatlarining nominalizatsiyasi to'g'risida" 《试论汉语动词、形容词的名词化》 maqolasidan kelib chiqqan. Ushbu maqola 1950-yillarda "Xitoy tilini o'qitishning vaqtinchalik grammatika tizimi" 《暂拟汉语教学语法系统》 ga javob sifatida ilgari surilgan bo'lib, u sub'ekt-ob'ekt pozitsiyasidagi fe'llarni "nominalizatsiya" qo'llanilishi deb hisoblaydi. Darhaqiqat, “otlashish” “名物化” bo'ladimi yoki “nominalizatsiya” “名词化” bo'ladimi, fe'lning sub'ekt-ob'ekt pozitsiyasida kelgan kesimi o'zgarib, otga aylangan deb hisoblanadi. Ayrim olimlarning fikricha, bu ikki gap bir-biridan bir oz farq qiladi, bu yerda fe'lning ifoda

ehtiyoji yoki grammatik o'zni o'zgarishi tufayli o'z pozitsiyasini o'zgartirishi va fe'l nominalizatsiyasi sifatida ot belgilarini egallashi grammatik hodisani nazarda tutilyapti.

Xitoy tili mavhum tushunchalardan ko'ra, konkret tushunchalarga tayanadi. So'zning ma'nosini jumlaning sintaktik qurshoviga bog'liq bo'lib, ma'lum sintaktik aloqalar orqali oydinlashadi. Xitoy tilidagi fe'llarning nominallanish hodisasi miqdori va ko'lami jihatidan o'zbek tiliga qaraganda ancha kam. Hatto nominallashtirish mumkin bo'lgan fe'llar ham nominallashtirishdan so'ng ularning qo'llanilishiga turli cheklovlar qo'yiladi. Quyida nomlashtirish hodisasining boshlang'ich nuqtasi sifatida xitoy tilidagi fe'l nominalizatsiyasi hodisasini chuqur tahlil qilishni hamda xitoy va o'zbek tillarida fe'l nominalizatsiyasining o'xshashliklari va farqlarini aniqlashni maqsad qilgan. Fe'l nominalizatsiyasi tushunchasini yaxshiroq o'zlashtirish xitoy tilida saviyasini oshirish uchun yordam beradi.

Tadqiqot maqsadi va ahamiyati. Xitoy tilidagi fe'l nominalizatsiya hodisasi mahalliy til doiralarida munozarali bo'lib kelgan grammatik nuqta hisoblanib, bu lisoniy hodisaning muayyan qiyinchilikni bartaraf etadigan izchil xulosalarga hali erishilmagan.

Xitoy tilida fe'l nominalizatsiyasining grammatik hodisasi haqiqatan ham mavjud bo'lib, u yozma va og'zaki tillarda tez-tez qo'llaniladigan ifoda vositasidir. Xitoy tilida fe'l nominalizatsiyasidan foydalanish moslashuvchan bo'lgani va aniq grammatik belgilar mavjud emasligi sababli, u chet ellik talabalar uchun o'qish va gapirishda ko'p qiyinchiliklar to'g'dirmaydi. Ammo yozish yoki gapirishda ma'lum xatoliklarni keltirib chiqaradi.

Muhokama. Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan, fe'llarning nominalizatsiyasi bo'yicha tadqiqotlar orasida Shi Guangan (1981)ning komponent tahlilga ko'ra "这本书的出版" ushbu kitobning nashr etilishi" gapida 出版(nashr) ot-kesim vazifali ekanligini aniqlash mumkin, bunda "nashr" ot bo'lishi kerak, deb hisoblaydi. Lekin bu turdagi ot oddiy otlardan farq qiladi. U "nashr etmoq" fe'lining sintaktik qurshovda o'zgarishga uchragan holatin ifodalaydi. Keyinchalik, Shi Guangan nominalizatsiyaga oid ko'plab tadqiqotlar olib borib, nisbatan o'z nuqtai nazarini chuqurroq tafakkur qilib, bu nuqtai nazarning xitoy til ifodasidagi o'rnini ko'rsatib o'tdi. Uning fikricha, nominallashtirish nuqtai nazariga ko'ra grammatik tadqiqotlar olib bormasak, sintaktik tahlilni qiyinlashadi va ko'plab yechilmaydigan muammolarga sabab bo'ladi (施关淦.“这本书的出版”中“出版”的词性[J].中国语文通讯, 1981 (4) : 11-12).

Tilshunos Pang Daosheng (1987) fikricha, so'zning lug'aviy xususiyatini gapdagi so'zning tabiati va vazifasiga ko'ra aniqlash, uning ot yoki fe'l ekanligini

aniqlash va shu orqali soʻzning leksik xususiyatini aniqlash kerak. Masalan, 进行询问 surishtirmoq, 给以关注 soʻramoq, diqqat qilmoq kabi konstruksiyalardagi 询问 “soʻramoq” yoki 关注 “eʼtibor bermoq” predmeti feʼl xarakterini yoʻqotgan. Agar feʼl xususiyatini yoʻqotib, ot xarakterini egallagan boʻlsa, ular predmetli otlar sifatida baholanishi kerak. [彭道生.试论“进行”、“给以”一类动词的宾语的性质[J].暨南学报, 1987 (3) : 70-74].

Vang Veysyan (1987) feʼl yoki feʼl iboraning subʼekt-obʼekt pozitsiyasidagi oʻziga xos tarkibiy qismlarini va ularning ichki tuzilishini aniqlab berish zarur deb hisoblaydi va faqat shu asosda ularni toʻgʻri baholash mumkin. Uning tushunchasi shundan iboratki, faqat ot yoki ot soʻz turkumlari subʼekt va obʼyekt vazifasini bajaribgina qolmay, balki feʼl yoki feʼl soʻz turkumlari ham subʼekt va obʼekt vazifasini bajarishi mumkinligi eʼtirof etilar ekan, nominallashtirish masalasi oʻz-oʻzidan hal boʻladi, va bu xitoy tilidan foydalanishga ham qoʻl keladi. Feʼllar subʼekt va obʼekt vazifasini bajaradigan jummalarning boshqa turlariga kelsak, Van Veysyan feʼlning orqasida markaziy soʻz bor-yoʻqligidan qatʼi nazar, agar feʼldan keyin “的” zarrasi kelgan ekan, uni nominallashtirish shakl sifatida koʻrish mumkin, deb hisoblaydi. [王维贤.论现代汉语动词形容词的名物化[M].杭州: 浙江教育出版社, 1987].

Fang Guangtao (1990) tushunchasiga koʻra, agar soʻzning nutq qismini toʻgʻri aniqlamoqchi boʻlsak, faqat soʻzning gapdagi oʻrnini koʻrib chiqolmaymiz, balki soʻz va boshqa soʻzlar oʻrtasidagi munosabatni ham koʻrib chiqishingiz kerak. U bir xil tuzilishga ega boʻlgan bir nechta iboralarni sanab oʻtdi:

- ① 这本书的出版 Ushbu kitobning nashr etilishi
- ② 这本书的销路 Ushbu kitobning sotuvi
- ③ 这本书的大小 Ushbu kitob hajmi

Uning fikricha, birgina “nashriyot” soʻziga qarab gap boʻlagini aniqlash qiyin. Yuqoridagi uchta iborada “nashri” “savdosi” va “hajmimi” bilan parallel holatda boʻlib, ularning har ikkisi ham ot hisoblanadi. Shuning uchun “nashr qilish” ham ot boʻlishi kerak. Ammo, “这本书的迟迟出版” “Bu kitobning kech nashri” gapida “nashri” oti 迟迟 soʻzi bilan oʻzgartirilgan, bu asossiz emas, chunki “出版” ot feʼldan koʻchib oʻtgan va oʻzida feʼlning xususiyatlarini saqlab qolib, oldidan ravish turkumi bilan kengayib kelmoqda. [方光焘.语法论稿[M].南京: 江苏教育出版社, 1990].

Chjan Bojiang (1993) xitoycha “N 的 V (这本书的出版)” iborasi tarkibidagi V feʼlining grammatik tabiatiga eʼtibor qaratdi. Uning fikricha, V ning grammatik tabiati haqiqatdan ham oʻzgargan, uning predikativ tabiati zaiflashgan va ot belgisi

kuchaygan. Chjan Bojiangning fikricha, harakat vaqti ma'nosiga ega bo'lgan ba'zi so'zlar bu formatda kamdan-kam uchraydi, shuningdek modal xususiyatga ega bo'lgan ba'zi yordamchi fe'llar va yuqoridagi ikkita elementga aloqador bo'lmagan fe'llar asosan cheklanmaydi. Ko'rinib turibdiki, "N 的 V" dagi "V" erkin komponent emas, bu esa predikat sifatida ishlatilganidan farq qiladi [张伯江.“N 的 V”结构的构成[J].中国语文, 1993].

Yao Zhenwu (1996) nominallashtirish misollarini to'rtta asosiy toifaga ajratdi, ya'ni fe'l, fe'l-ob'ekt tuzilmalar, harakatning agenti, ob'ekti, ob'ekti va vositasiga ishora qiladi. Uning ta'kidlashicha, "bajaruvchi-harakat-oluvchi" munosabatida faqat ish-harakatning bajaruvchisi sub'ekt vazifasini bajaribgina qolmay, balki fe'l bilan bog'langan boshqa tarkibiy qismlar ham sub'ekt o'rnida joylashishi mumkin. An'anaviy grammatika sub'ekt va ob'ekt pozitsiyasida nominalizatsiya sodir bo'ladimi yoki yo'qligini aniqlash uchun oddiygina morfologik belgilardan foydalanishni inkor qilgan. Nominallashtirishning ildizida morfologik belgilargina emas, balki fe'llar va fe'l tuzilmalari va ontologiyani ifodalovchi nominal komponentlar o'rtasidagi munosabatda yotadi. [姚振武.汉语谓词性成分名词化的原因及规律[J].中国语文, 1996 (1) : 31-39].

Xing Fuyi (2003) fikricha, fe'l to'ldiruvchi sifatida qo'llanilganda, u sub'ekt-ob'ekt pozitsiyasi bilan tartibga solinganligi sababli o'z tabiatiga ko'ra mutatsiyaga uchraydi, holat bildiruvchidan ko'rsatkichga o'tadi va otga yaqinlashadi. Biroq, ushbu holda ham fe'l o'zining ayrim xususiyatlarini saqlab qoladi va to'liq otga aylanmaydi. Uning fikricha, fe'lning aniq artikl bilan o'zgartirilishi uning denotalizatsiya belgisidir, uni uch holatga bo'lish mumkin: 1) predmet-predikativ tuzilmalar orasida "的" ning paydo bo'lishi, masalan, "小张的演唱" "Syao Chjan qo'shig'i"; 2) ma'lum bir tuzilishning markaziy so'zi fe'l bilan to'ldiriladi, masalan, "完美的表演" "mukammal namoyish"; 3) fe'l "进行" kabi so'zilar bilan ifodalanganda fe'lning ob'ekti vazifasini bajaradi va aniqlovchi bilan o'zgartiriladi, masalan, "进行研究、进行科学研究" "tadqiqot o'tkazmoq, ilmiy tadqiqot olib bormoq". Shu bilan birga, u "科学研究" "ilmiy tadqiqot" kabi konstruksiyalarni qaratqich kelishigi bilan fe'lga yo'naltirilgan aniq konstruksiyalar deb hisoblaydi. [刑福义.词类难辨[M].北京: 商务印书馆, 2003: 127-138].

(Xulosa) Ushbu tadqiqot natijalarini tahlil qilish va taqqoslash orqali XX asr va 1990 yillargacha xitoy tilshunoslarining nominallashtirishni o'rganishlari hali ham strukturalistik asos bilan chegaralanganligini ko'rishimiz mumkun. Keyinchalik, generativ grammatika va til tipologiyasiga kognitiv tilshunoslik asta-sekin muhim ta'sir ko'rsata boshladi, shuning uchun mahalliy tilshunoslik tadqiqot tizimi asta-

sekin an'anaviy ob'ektiv semantika kishanlaridan xalos bo'lib, tadqiqot yo'nalishlari tobora xilma-xil bo'lib bormoqda. Xitoy olimlari xitoycha fe'llarning nominalizatsiyasi masalasida izchil xulosaga kelmagan bo'lsalar ham, ko'rinib turibdiki, nominalizatsiya ko'plab nazariyalarda asosli qo'llab-quvvatlash va tushuntirilishlarga erishgan.

Umuman olganda, xitoylik olimlarning fe'l nominalizatsiyasi bo'yicha tadqiqotlari quyidagi cheklovlarga ega: birinchidan, u ob'ektiv semantik qarashga bo'ysunadi va tildan foydalanishda sub'ektiv ifodalarini e'tiborsiz qoldiradi, chunki faqat ob'ektiv semantik nuqtai nazargina “希望 “umid qilmoq” fe'lining fe'l qo'llanishi bilan ot qo'llanishi o'rtasidagi farqni ajratib beradi. Ikkinchidan, “so'zlarning aniq toifalari, toifalarning esa ma'lum o'rinlari bor” degan fikrlash tarziga ko'ra, ko'pchilik olimlarning ushbu, hodisadan qochish tarafdori va “so'zlarning aniq toifalari yo'q” deya nominallashtirish masalasini noto'g'ri ilmiy xulosalshadi, uchinchidan, "morfologik o'zgarishlar" paydo bo'lishi sharti bilan, xitoy va hind-evropa tillari faqat tegishli morfologik o'zgarishlarni nominalizatsiya deb atash mumkinligini ta'kidlaydilar, shu bilan birga xitoy tilining o'zi morfologik o'zgarishlarga ega bo'lmagan til degan bir-biriga qarshi fikrlarni bildirishadi.

Xitoy tili qadimiy til bo'lib, uning tarqalish jarayoni ancha murakkab, u uzoq yo'lni bosib o'tgan va boy tarixiy asosga ega. Xitoy tilidagi fe'l nominalizatsiyasi bo'yicha tadqiqotlarning sintaktik va semantik darajalariga ko'p e'tibor qaratish ma'nosizdir, tadqiqot paradigmasini o'zgartirish, ko'proq ilmiy va oqilona xulosalar olish uchun chuqurroq tilshunoslik nazariyalariga tayanish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. 施关滢.“这本书的出版”中“出版”的词性[J].中国语文通讯, 1981.
2. 彭道生.试论“进行”、“给以”一类动词的宾语的性质[J].暨南学报, 1987.
3. 王维贤.论现代汉语动词形容词的名物化[M].杭州:浙江教育出版社, 1987.
4. 方光焘.语法论稿.南京:江苏教育出版社, 1990.
5. 张伯江.“N的V”结构的构成.中国语文, 1993.
6. 姚振武.汉语谓词性成分名词化的原因及规律.中国语文, 1996.
7. 刑福义.词类难辨.北京:商务印书馆, 2003.
8. Қурбонов, Б. (2022). МОВАРОУННАХР ВА ХУРОСОН ТАЗКИРАЧИЛИК МАКТАБИ ШАКЛЛАНИШИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5), 471-482.
9. Hamdamova, C. H. (2023). HSK 5 IMTIHONI O'QISH VA YOZISH KO'NIKMASIGA TAYYORLANISHNING ENG OSON VA SAMARALARI

YO‘LLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(11), 806-810.

10. Quliyeva, D. A. (2022). XITOIY HIKOYALARIDA QO ‘LLANGAN AYRIM MUROJAAT SO ‘ZLARINING YASALISHI XUSUSIDA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 26), 252-255.